

מניעות כלפי צד רחוק בשטר*

א. הבעיה

בפרשת וולקן¹ נדונה אחריותה השטרית של חברה, עושה שטר חוב, לפעולותיו של מי שהתיימר לחתום בשמה על השטר כמנהל, למרות שהחלטה המיוחדת, הממנה אותו כמנהל, התקבלה שלא כדיון². התובע לזכות על-פי שטר היה אוהז — שאיגו אוהז כשורה³ — אשר השטר הוסב אליו על-ידי הנפרע. פסק הדין כולו נסב על סוגיות משפטיות מתחום דיני החברות, הדנות בשאלה באילו נסיבות ניתן לרפא את הפגם שנפל בהחלטה המיוחדת⁴. הצורך להיזקק לדיני החברות האמורים נבע, בין השאר⁵, מתוך כך שבית המשפט העליון (מפי השופט י' כהן) הניח כי האוחז-התובע אינו רשאי להעלות נגד החברה-העושה-הנתבעת את הטענה כי זו האחרונה מנועה מלטעון כי מנהלה פעל ללא סמכות. שלילת טענת המניעות באה, לדעת בית המשפט, בשל כך שהאוחז-הנסב, שקיבל את השטר מידי הנפרע, כלל לא הסתמך על מצג כלשהו מטעם החברה בדבר סמכות המנהל שהתיימר לפעול בשמה⁶. ברשימה זו נצטמצם בדיון באשר לנכונותה של הנחה זו מבחינתה

* הרשימה פורסמה בהפרקליט כו (1970) 471.

- 1 ע"א 552/69 סוכנות אוניות מזרחית נ' וולקן, פ"ד כד(2) 45: להלן — פרשת וולקן.
- 2 עובדות המקרה היו סבוכות הרבה יותר, אך לענייננו די בתרשים תמציתי זה.
- 3 האחיזה כשורה נשללה מהתובע משום שלא היתה התאמה בין שמו של הנפרע לבין חתימת ההיסב שלו. יחד עם זאת נקבע בפסק הדין כי האוחז-הנסב פעל בתום לב ובדרך מסחרית רגילה (עמ' 53). ראה גם הערה 16 להלן.
- 4 הסוגיות הן בעיקר שתיים: ראשית, מתי שקולה שתיקת בעל מניה היודע על פגם שנפל בהחלטה מיוחדת כנגד "הסכמה מתוך שתיקה" (acquiescence); שנית, מתי יש לראות בהסכמת כל בעלי המניות מתוך לאסיפה הכללית כהחלטה מיוחדת כדיון של החברה.
- 5 מספר טענות מתחום דיני החברות, שניתן היה להעלותן, לא הועלו על ידי הצדדים, ובית המשפט העליון העיר על כך.
- 6 האוחז-הנסב כלל לא ידע על קיומו ותפקידו של המנהל שחרג מסמכותו (עמ' 51).

המשפטית⁷.

הבעיה הניצבת היא איפוא זו: כאשר צד רחוק לשטר מבקש לאכוף פירעונו על עושהו תוך היזקקות⁸ לטענת המניעות⁹, האם יש להוכיח¹⁰ כי כלפיו התקיימו כל יסודות המניעות, או שמא די בכך כי יסודות המניעות התקיימו כלפי הנפרע, שהוא צד קרוב בשטר לעושה¹¹?

ב. שיקולים בפתרון הבעיה

לטובת האפשרות הראשונה ניתן לומר, כי טענת המניעות היא אישית לטוען אותה. המעלה טענת מניעות טוען כי הוא הסתמך על מצג שנעשה כלפיו, וכי בשל הסתמכות זו שונה מצבו לרעה, ועל כן מנוע יוצר המצג מלטעון כלפיו את דבר אי-נכונותו של המצג. אין זה מתיישב עם מהותה של המניעות כי זו תעמוד לטובת זה שכלל לא הסתמך על המצג ועל כן ממילא לא שינה מצבו לרעה בשל כך. מבחינה אובייקטיבית, המציאות אינה תואמת את המצג. בא דין המניעות וקובע כי ביחסים שבין יוצר המצג לבין המסתמך עליו תשרור מציאות אחרת, פיקטיבית, שכן יוצר המצג לא יורשה להתכחש לו ובכך להוכיח את המציאות לאמתה. סטייה זו מהגישה העקרונית, המבקשת תמיד לשאוף לחשיפת האמת — מוסברת ברצון למנוע אי-צדק כלפי זה שהסתמך על המצג הבלתי נכון. על כן, אין כל הצדקה להרחיב סטייה זו כלפי מי שכלל לא הסתמך על המצג הבלתי נכון. אמת הדבר, זכויותיו של הנפרע עברו לנסב-האוחז, והנפרע זכאי לטעון טענת מניעות נגד העושה. אך המחאת הזכויות אין בכוחה להעביר את כל זכויותיו של הנפרע לנסב. יש זכויות אשר לפי מהותן אינן ניתנות להעברה. הזכות לטעון מניעות היא אחת

7 אני מניח שמעצם שתיקת החברה במשך חצי שנה — הזמן שעבר מאז חתימת השטר ועד למועד פרעונו — אין ללמוד משום מצג של החברה כלפי התובע.

8 עילת התביעה היא זכות התובע האוחז, ולא המניעות. זו האחרונה מסייעת רק, מבחינה עובדתית, לגיבוש העילה.

9 אין כוונתנו למניעות הסטטוטורית הקבועה בסעיפים 54 ו-55 לפקודת השטרות, כי אם למניעות הכללית הקיימת בצד המניעות הסטטוטורית.

10 רשימה זו אינה עוסקת בשאלה מי חייב להוכיח, ואילו פרומפציות עומדות לטובתו.

11 אני מניח כי בפרשת וולקן התקיימו יסודות המניעות לטובת הנפרע. הנחה זו סבירה היא לאור העיון בעובדות, כפי שהן מופיעות בפסק הדין.

מניעות כלפי צד רחוק בשטר

מאותן זכויות אישיות שאין להעבירן.

הטיעון שהועלה לעיל מורכב משני חלקים: החלק הראשון מבקש להצביע על אופיה האישי של טענת המניעות, והחלק השני מבקש להוכיח כי טענה אישית זו אינה ניתנת להעברה. מוכן אני לקבל כנכונים את שני חלקי הטיעון גם יחד, ועם זאת לגרוס כי הנסב רשאי לטעון טענת מניעות כלפי העושה וזאת למרות שישירות המניעות לא התקיימו כלפיו. הנסב-האוחז אינו טוען לזכות עצמאית ומקורית משלו, אשר לשם ביסוסה הוא נזקק לטענת המניעות העומדת לנפרע. הנסב-האוחז טוען לזכותו של הנפרע-המסב, שהועברה אליו. הנסב נכנס לנעליו של המסב. כל הזכויות שהיו לנפרע עברו לנסב. עושה השטר יצר מצג כלפי הנפרע, וזה האחרון הסתמך עליו ושינה בשל כך מצבו לרעה. מכיוון שכך מנוע העושה מלהתכחש למצב שעשה כלפי הנפרע. בעקבות מניעות זו מתגבשת זכותו הסובסטנטיבית של הנפרע כלפי העושה. זכות זו היא עתה שלימה וטובה בידי הנפרע, והיא עוברת בצורתה זו לנסב הסמוך לו, ולכל נסב שלאחריו. נסכים אלה אינם טוענים למניעות הנעשית כביכול כלפיהם, ואף אין הם טוענים כי המניעות שעמדה לנפרע עוברת מכוח הנסב אליהם. נסכים אלה טוענים אך וצד, כי לנפרע היתה זכות שלימה טובה, שהועברה אליהם. לשון אחרת: אין לנו עניין כאן עם העברת הזכות לטעון מניעות. יש לנו עניין כאן עם העברת זכות שטרות, שלשם גיבוש נזקק הנפרע לטענת מניעות. עובדה אחרונה זו אינה מעניינת של הנסב¹². מה שקובע לגבינו הוא רק שני אלה: ראשית, שבידי הנפרע עומדת זכות טובה כלפי העושה; שנית, שהנפרע העביר זכות זו לנסב. אנלוגיה קרובה ניתן למצוא בדין החל לגבי אוחז שאינו אוחז כשורה, ושזכויותיו באו לו מידי אוחז כשורה. אוחז כזה אינו טוען לאחיזה כשורה, שכן ישירות האחיזה כשורה לא התקיימו אצלו. אוחז זה טוען כי המסב לו הינו אוחז כשורה, ועל כן טענת הגנה שוננת אינן עומדות כלפיו. מכיוון שכך, מתגבשת בידי האוחז כשורה זכות סובסטנטיבית טובה ושלימה, העוברת בצורתה זו לנסב¹³. האחיזה כשורה אינה עוברת, אך מתוצאותיה נהנה האוחז הבא לאתר האוחז כשורה. הוא הדין בטענת המניעות. המניעות אינה ניתנת להעברה, אך מתוצאותיה נהנה כל נסב שלאחר הנפרע.

12 פרט, כמובן, לצורך להוכיח את המניעות שעמדה לנפרע, אם אמנם נטל ההוכחה מוטל עליו.

13 סעיף 28(ג) לפקודת השטרות.

דיני שטרות

נראה לי כי הגישה השנייה, לפיה רשאי נסב לטעון כלפי עושה טענת מניעות שעמדה לנפרע, לא רק שהיא אפשרית מבחינה משפטית-טכנית, אלא שהיא גם רצויה יותר מבחינת המדיניות המשפטית, וזאת בשל כמה טעמים: ראשית, יש בה די להרבות את סחרותו של המסמך¹⁴; שנית, יש בה כדי למנוע ריבוי תביעות. אי-הכרה בזכותו של הנסב כלפי העושה תגרוור אחריה שתי תביעות: האחת, תביעת הנסב כלפי הנפרע-הנסב, מכוח אחריותו לשטרות על-פי ההיסב¹⁵; הנפרע מצידו יחזור על העושה, אשר לא יוכל להעלות כלפיו את טענת האחיזה מהסמכות, שכן כאן פועלת המניעות הכללית. נמצא שדרושות שתי תביעות כדי להשיג את התוצאה, שעל-פי הגישה השנייה, ניתן להשיגה כתביעה אחת של הנסב כלפי העושה; שלישיית, אינו רואה כל טעם בכך כי העושה יהנה מהעובדה שהשטר שוב אינו בידי הנפרע, אלא הועבר לידי נסב.

ג. לסיכום

אם הגישה שצוינה לעיל נכונה היא, כי אז מתבקשת הערה כללית לסיכום. הכלל בפרשת *Royal British Bank v. Turquand* כוחו יפה בעניין חוזים רגילים שעושה החברה, באמצעות נציג החורג מסמכותו. כוחו של הכלל יפה גם לעניין שטרות הנעשים על-ידי אותו נציג, אם הטוען לזכות כלפי החברה הוא צד קרוב לעסקה. הפעלתו של הכלל דורשת זהירות רבה במקום שהתובע והנתבע אינם צדדים קרובים לשטר (או לחוזה בכלל). במקרה זה מצטלבים דיני המניעות העומדים ביסוד הכלל בפרשת *Royal British Bank v. Turquand* עם דיני השטרות¹⁶ (או דיני ההמחאה בכלל), והצטלבות זו מולידה דין חדש, המהווה מעין תרכובת בין דיני החברות ודיני השטרות.

14 זו גם אחת ההגמקות הניתנות לדין הנוטל מאוחז כשורה. אם טענת המניעות לא תעמוד לנסב, נמצא שהנפרע מוגבל ביכולתו להעביר את השטר. כלומר, הסחרות נפגמת.

15 הנפרע לא יוכל להעלות כטענת הגנה כלפי הנסב את הטענה כי העושה אינו אחראי, שכן מי שהסב שטר מנוע מלטעון זאת. מגיעות זו אינה מן הדין הכללי, אלא מכות הוראה מיוחדת בפקודת השטרות: סעיף 55(ב)2 ו-3 לפקודה.

16 יצוין כי בעייתנו לא היתה נפתרת אילו נתברר כי התובע-האוחז הוא אוחז כשורה. אחיזה כשורה אין בכוחה להתגבר על הטעות של חתימת מורשה ללא הרשאה.